JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Aaltonen, Jukka

Title: Pahuuden arkipäiväistyminen : Jonathan Littellin kirjan Hyväntahtoiset psykodynaamisista ulottuvuuksista

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © 2023 Therapeia-säätiö

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Aaltonen, J. (2023). Pahuuden arkipäiväistyminen : Jonathan Littellin kirjan Hyväntahtoiset psykodynaamisista ulottuvuuksista. Psykoterapia, 42(3), 246-251.

Jukka Aaltonen

Pahuuden arkipäiväistyminen: Jonathan Littellin kirjan *Hyväntahtoiset* psykodynaamisista ulottuvuuksista[1]

Littell, Jonathan (2006/2008). Hyväntahtoiset. Suom. Ville Keynäs. Helsinki: WSOY.

Tämä kirjoitus ei ole jo vuonna 2008 suomeksi ilmestyneestä Jonathan Littellin kirjasta *Hyväntahtoiset*. Tämä on yritys kirjasta kertomalla antaa lukijalle mahdollisuus kuvitella, miten toisesta maailmansodasta tehty kirja on muuttunut erityisen ajankohtaiseksi, kun muutettavissa olevat henkilöt sijoitetaan nyt Euroopassa käytävään hyökkäyssotaan. Samalla syntyy juonne sodan ja tappamisen yksilöpsykodynamiikkojen ja dehumanisoinnin toistumisesta. Taustalla voidaan nähdä myös Freudin ja Einsteinin 1930-luvulla käymä syvällinen vuoropuhelu sodasta ja sodan uhasta.

Oidipus on psykoanalyysin kuvastoon kuuluva draama siitä, miten jumalat etukäteen määräävät kohtalon; Littellin kirja on draama Oresteesta, joka saa tai joutuu itse päättämään kohtalonsa. Tällä tavalla se on psykoanalyysin erilaisiin perusasetelmiin liittyvä kirja. Kirjan kertojan, Maximilian Auen, on piilotettava tietoinen homoseksuaalisuutensa. Poliittisten tapahtumien kehittyminen muuttaa hänen (heidän) elämänsä odotushorisonttia ja selviytyäkseen pakottaa hänet (heidät) muuttamaan käyttäytymistään; kirjan kertojan kohdalla kielletyn homoseksuaalisuuden julmuuden kulttuurissa.

Pään läpi ammutut

Jonathan Littell on ranskalais-amerikkalainen kirjailija, joka tunnetaan parhaiten teoksestaan *Hyväntahtoiset* (Les Bienveillantes). Tämä romaani, joka julkaistiin vuonna 2006, on historiallinen fiktio, joka tutkii holokaustia päähenkilönsä, SS-upseeri Maximilian Auen, näkökulmasta. Kirja kuvaa sisältäpäin lukijalle emotionaalisesti ja eettisesti hyvin ongelmallista elämänkenttää. Kirja irtaantuu melkein pelottavasti joksikin konkreettisemmaksi, joka ympäröi lukijaa, minua.

Kaunokirjallisuuden – ja tutkimuksen – ongelma on siinä, kuka ja miten kykenee puhumaan kansallissosialistisesta järjestelmästä sisältäpäin. Ei oikeastaan kukaan ennen Littellin massiivista teosta. Kirjaa on pidetty hyvin ainutlaatuisena ja poikkeuksellisena lähes kaikkeen muuhun toisesta maailmansodasta saksalaisesta näkökulmasta kirjoitettuun

nähden, koska se on kirjoitettu silloiseen saksalaiseen kulttuuri-ilmastoon ja sotaan täysin sopeutuneella tyylillä, sisältäpäin kulttuuria, minä-muodossa.

Vaikka *Hyväntahtoiset* on romaani, se ei itse asiassa ole romaani, vaan sodan väkivallan, historian, antiikin mytologian, äidinmurhan, kertojan sisäisten fantasioitten tai harhojen ja Bachin urkuteosten ryhmittämä yhdistelmä, joka antaa koko ajan mahdollisuuden myös psykoanalyyttiseen tulkintaan.

Kun lukee Littellin kirjan, ei voi olla vaihtamatta mielessään kaikkien sen henkilöitten tilalle tämänhetkisen hyökkäyssodan valtion korkeaarvoisia sotilashenkilöitä ja johtajia. Tulee lukeneeksi yhdellä kertaa kaksi kirjaa. Psykoanalyytikko André Green (2007) jopa sanoo uskaltavansa väittää, että vain psykoanalyytikko voi todella ymmärtää Littellin aihetta, koska se ylittää tavanomaisen romaanin kuvitteellisuuden. Omalla tavallaan mielenkiintoista on se, että kirja ei Turun kaupunginkirjastossa ollut romaanien eikä historiakirjojen hyllystöllä, vaan jollakin minulle ennestään tuntemattomalla hyllystöllä, josta virkailija sen pyydettäessä nouti.

Kirjan sisäiskertoja on kuvitteellinen saksalainen natsiupseeri Maximilian Aue. Hän kulkee kirjassa Stalingradista aina sodan loppuun Berliiniin ja päätyy lopulta sodan jälkeen Ranskaan pitsikauppiaaksi. Koko kertomus on hänen näkökulmastaan ja hänen kertomanaan. Kirjan voi lukea kaunokirjallisuudeksi, sisäiskertojan omien ulkoisten ja mielen sisäisten tapahtumien tarkaksi kuvaukseksi ja historiatutkimuksen välimaastoon kuuluvaksi, mutta lukija joutuu koko ajan ponnistelemaan sen kanssa, mistä näistä milloinkin on kyse. Meretoja (mm. 2015 ja 2018) on tehnyt Littellin kirjasta laajaa ja perusteellista tutkimusta hermeneuttisesta, narratiivisesta ja eettisestä näkökulmasta.

Lähes kaikki kirjan henkilöhahmot ovat toisen maailmansodan saksalaisia tunnettuja korkeita upseereita. He kaikki, Auea lukuun ottamatta, kuolevat tai teloitetaan sodan jälkeen Nürnbergin oikeudenkäynnissä.

Maximilian Aue oli saanut Stalingradin taistelussa osuman päähänsä: luoti kulki pään läpi aivopuoliskojen välissä olevaa vakoa, *fissura longitudinalis cerebritä*, pitkin tappamatta häntä.

> [K]alloni läpäisevä pitkä reikä, itseensä käpertynyt arpi, kuolleen lihan tunneli. Vagina ja peräaukko ovat myös reikiä ruumiissa, mutta niissä on elävää lihaa, ne muodostavat pinnan, niiden kannalta ei reikää ole. Ja mitä loppujen lopuksi on reikä, tyhjyys? [– –] Pääni läpi kulki reikä, kapea pyöreäseinäinen käytävä, uskomaton suljettu kuilu ajatusten ulottumattomissa, ja jos se oli totta, mikään ei enää ollut kuten ennen, ja miten olisi voinutkaan olla? Käsitykseni maailmasta järjestyisi nyt tuon reiän ympärille. (s. 379)

Aue on varsinkin suhteessa juutalaisiin täysin tunteeton ja monilla tavoin mukana näitten tuhoamisessa. Mutta tuosta aukosta, sen sijaan että se viittaisi yksinkertaiseen tyhjyyteen tai johonkin puuttuvaan, siitä tulee alusta sille, mikä on todellista.

Pään läpi vahingoittamatta kulkeva luoti johtaa tunnottoman julmuuden lisääntymiseen; siitä tulee itse asiassa koko kirjan draaman avain. Se kiteytyy Auen lauseessa: ”[M]e emme vihaa ketään, vaan vainoamme kaikkia vihollisiamme objektiivisesti.” Mutta hänen puhekumppaninsa sanoo, että he todellisuudessa halusivat juutalaisia tappaessaan tappaa itsessään olevan Toiseuden (s. 761–762). Tämä on Littellin kirjan ehkä keskeisimpiä lauseita

Ainoa todellinen asia on *negative*, aukko, reikä: tämä tyhjä saattoi olla ainoa, joka oli totta. Kaikki, mikä viittaa puutteeseen: muistin puuttuminen, poissaolo mielestä, kontaktin puuttuminen, elossa olon tuntemisen puute – kaikki nämä poissaolot voidaan tiivistää tyhjään aukkoon. Mutta toisaalta aukosta – sen sijaan että se viittaisi yksinkertaiseen tyhjyyteen tai johonkin puuttuvaan – siitä tulee myös alusta sille, mikä on ”todellista”, pahuudelle.

Samalla tulee mahdolliseksi kirjan kuvaama tunteeton joukkotuhoaminen, joka muistuttaa Greenin (1997) käyttämää ilmaisua *disobjec-*

talising function, prosessi, jossa tapettavat ihmiset menettävät yksilöllisyytensä ja erityisen merkityksensä; heistä tulee mikä tahansa objekti tai oikeastaan ei ollenkaan mikään objekti. ”Negative is the only positive.”

Veijo Meren (1956/1985) "Tappaja"-novellissa on sama tapahtuma, luoti pään läpi tappamatta, mutta kahden tavallisen rivisotilaan kokemana ja heidän näkökulmastaan: vihollisen sala-ampuja ampuu sotamies Mäenpäätä ja Huttusta päähän, eivätkä nämä kuole.

”Se oli liian tarkka ampuja”, viisaaksi mainittu lääkäri sanoi, ”Ampu tuota Huttusta ja Mäenpäätä pään läpi ohitse. Aivoissa täytyi olla luodin mentävä kanava, vyöhyke, josta luoti saattoi mennä läpi vahinkoa tuottamatta. Täytyi olla. (Meri 1956/1985, 134–140.)

Pään läpi ampuminen ilman kuolemaa on kaikkien kolmen kohdalla kaiken muuttava, paradoksinen tapahtuma, joka Littellin kirjassa on osa ympäröivään tunteettomaan pahuuden kulttuuriin sopeutumista, sen mahdollistamista ja voimistamista. Meren kirjassa sama tapahtuma johtaa toisenlaisiin seurauksiin:

”Minä en koskaan kuole sodassa”, Mäenpää sanoo. ”Niin hän oli väittänyt aina, joten ei se sen puoleen ihmeellistä ollut.” Eikä kuollut hän eikä Huttunen, mutta ei kuole Auekaan pahuudestaan huolimatta. Joku suojeli Huttusta ja Mäenpäätä pahuudelta. Mikä se oli? Vastaus on keskinäinen empatia, toisen tilanteeseen myönteinen eläytyminen, toisen pitäminen ihmisenä, ei objektina.

Vierekkäin he makasivat patjoilla, teltan seinien läpi kuulsi Jumalan päivä. He odottivat. Huttusen päätä alkoi särkeä hissukseen ja hän huomautti siitä Mäenpäälle. Kohta Mäenpäänkin päätä alkoi särkeä. (s.140)

Kumpikin kirja viittaa julmaan jumaluuteen. Jumalat suojelevat niitä, jotka sodassa saavat reiän päähänsä; he pysyvät kuitenkin elossa riippumatta siitä, millaisia ihmisiä he muuten ovat. Kuolemalta säästyneillä on tavallaan valinnan vapaus, miten he hyvän onnensa käyttävät. Littellin kirjassa se on tunteeton julmuus ja yritys välttää tuomio tappamalla antiikin draaman mukaiset, takaa-ajavat tuomaritkin, ”hyväntahtoiset”. Meren novellissa on keskeistä pyrkimys rauhan tilaan, joka on ”pyrkimystä vapautua siitä, mikä koetaan häiritsevänä ja/tai mikä ylläpitää häiriötä” (Ikonen & Rechardt 1994). Tämä ero on sama, jota Freud korostaa kuuluisassa kirjeessään Einsteinille vuonna 1936 (Freud 1936). Destruktiivisuudelle ei Auen kohdalla ollut vastavoimaa tai kumppania, Erosta, toisin kuin Mäenpäällä ja Huttusella. Auen pään reikä oli vastavoiman puutteen tiivistymä, pahuus. Thanatos on julmuuteen kuljettava kaveri Eroksen puuttuessa.

Mutta Thanatos on myös ovela pettäjä: osuman jälkeen, tajuttomana ollessaan, Aue koki pelaavansa itämaista lautapeliä, nardia. Pelin alkaessa hänen vastapelaajansa, mahakas kääpiö, sanoo: ”Jos voitan sinut, tapan sinut, ja jos häviän, tapan sinut.” Lause on yksi romaanin ja sodan keskeisistä paradokseista: kukaan ei voita, vaikka luulisi voittaneensa. Auella tähän punoutui lisäksi muisto siitä, että hän oli tappanut äitinsä ja ollut insestisessä suhteessa omaan sisareensa. Yksin, ilman Erosta pelatessaan, Thanatos tietää voittavansa pelin tuloksesta riippumatta.

Littellin kirjan läpi kulkevan tunnottoman väkivaltaisuuden irvokkaan koominen tai psykoanalyyttisesti tulkittavissa oleva huipentuma on tilanne, jossa Aue saa Hitleriltä sodan loppuvaiheessa mitalin: ”Sitten hän tuli kohdalleni. Silloin kumarruin eteenpäin ja purin hänen turpeaa nenäänsä niin lujaa kuin vain pystyin, kunnes siitä alkoi vuotaa verta. Führer rääkäisi kimeästi ja loikkasi taaksepäin.” (s. 832)

Myös ukrainalaissyntyisen kirjailijan Gogolin "Nenä"-novellin (1836/1972) itsenäiseen mahtipontisuuteen pyrkivä nenä menettää lopulta voimansa. Tätä voinee pitää yleispätevänä toiveena ja kohtalona minkä tahansa diktaattorin kohdalla. ”Sanotaan mitä tahansa, mutta tällaisia tapauksia sattuu maailmassa – harvoin tosin, mutta sattuu silti”, novellin sisäiskertoja sanoo hyvin nykyisyyttä ennustaen.

Orestes, sisäinen syyttäjä ja Bach

Littellin kirjaan punoutuu sekä antiikin draama *Orestes* että Johan Sebastian Bach. Kirjan nimi viittaa antiikin Orestes-draamaan, mutta suoraan näytelmän nimeltä Aue mainitsee ainoastaan yhden kerran, muistona lapsuuden näytelmästä, jossa hän esitti Oresteen sisarta Elektraa – ja kuvitteli silloin näkevänsä peilistä sisarensa Unan. (s. 359)

Kreikkalaisen Aiskhyloksen tragediassa *Eumenidit* kerrotaan Klytaimestran tappaneen miehensä Agamemnonin. Heidän poikansa Orestes palaa Troiasta ja tappaa kostoksi äitinsä ja tämän rakastajan sisarensa Elektran yllyttämänä. Murhien jälkeen kostajattaret, erinykset, ajavat Orestesta takaa. Pallas Athene järjestää hänelle oikeudenkäynnin Ateenassa, jossa tuomarien äänet menevät tasan, ja Orestes vapautetaan rangaistuksesta. Samalla erinyksille annetaan eufemismi, kiertoilmaus, eumenidit, ”hyväntahtoiset”.

Auen kintereillä vilahtelee kaksi outoa miestä, Weser ja Clemens. He muistuttavat äidinmurhasta kostoa vaativia erinyksiä tai hyväntahtoisiksi pakotettuja eumenideja; he syyttävät Auea äidinmurhasta ja seuraavat häntä paikasta toiseen, lopulta raunioituneen Berliinin tunneliin. Siellä Aue lopulta ampuu nämä syyttäjänsä, ja samalla draama saa antiikin draamasta poikkeavan käänteen. Yhteyttä Oresteeseen ei Aue huomaa.

Mutta Maximilian Aue ei lopultakaan pääse eroon ”hyväntahtoisista” syyttäjistä, vaikka on tappanut ne. Orestes tappoi äitinsä, koska äiti oli tappanut hänen isänsä. Myös Aue on tappanut samasta syystä oman äitinsä. Herbert Fingarette (1963) painottaa, ettei tässä kyse ole oidipaalisesta tilanteesta, koska *Oidipuksessa* tapahtuma oli ennalta ennustettu ja määrätty tapahtuvaksi; tosin Oidipus saa vasta jälkikäteen tietää tappaneensa isänsä.

Oresteessa kyse on aikuistuvan nuorukaisen tietoisesta ratkaisuyrityksestä. Hänellä olisi ollut valinnanvaraa olla palaamatta sellaiseen muuttuneeseen oidipaaliseen asetelmaan, jonka hän tietoisesti ratkaisee tappamalla dominoivan äitinsä. Näin hän pyrkii saavuttamaan oman, äitisuhteesta riippumattoman autonomian tekemällä äärimmäisen teon, mutta hänellä on suurempi valinnan vapaus kuin Oidipuksella alun perin oli. Raja Oidipuksen ja Oresteen psykologian välillä on kuitenkin hämärä.

Mutta sisäinen syyttäjä ei ole kuollut. Kirja päättyy siihen, että Aue on surullinen, muttei tiedä tarkkaan miksi.

> Tunsin yhtäkkiä koko menneisyyden painon, elämän ja muistin pysyvyyden tuskan, olin yksin kuolevan virtahevon, muutaman strutsin ja ruumiiden kanssa, yksin ajan ja surun ja muistamisen tuskan kanssa, oman elämäni ja odottavan kuolemani julmuuden kanssa. Hyväntahtoiset olivat taas jäljilläni. (s. 845)

Syyttäjät – olkoonkin että nimeltään hyväntahtoiset – ovat elossa: nyt mielen sisäisinä syyttäjinä, ja syytetty lopulta ehkä tietää ja hyväksyy sen, mistä häntä syytetään. Kirja saa ulottuvuuden, joka kurkottaa myös psykoanalyyttisen yksilöpsykologian ja ulkoisen historian yhteiseen draaman.

Kirjassa voi nähdä rakentuvan sillan Kafkan (1925/1975) *Oikeusjuttuun*. Kafkan kirjassa on myös kaksi rangaistuksen toimeenpanijaa, jotka muistuttavat antiikin erinyksiä ja eumenideja sekä Littellin kirjan Weseriä ja Clemensiä. Mutta nyt niin, että syytetty ja kuolemaan tuomittu – toisin kuin Aue, jota ei tuomita – ei koskaan saa tietää, mistä häntä syytetään. Littellin, Meren ja Kafkan syyllisyysteemojen vertautumiset ja erot syvenevät psykoanalyyttisen kehityspsykologian erilaisiin näkökulmiin, hallitsemattomiin tai hallittavissa oleviin kohtaloihin.

Littellin kirja on monikerroksinen. Se kuvaa tarkasti mutta täysin tunnottomasti tuhottuja juutalaisia tuhoajan aikalaiskokemuksena. Mutta kirjan nimi on arvoituksellinen, samoin kirjan lukujen otsikot ”Toccata”, ”Allemandes et II”, ”Courante”, ”Menuet”, ”Air” ja ”Gigue”. Ne viitannevat Bachin *Partitoihin*, mutta ilmeisesti

myös antiikin *Oresteia*-trilogian kuoroon. Kuoro kommentoi toistuvasti näytelmän henkilöiden valehtelua, milloin häveliäästi vihjaillen, milloin avoimemmin. Toisaalta kuoro ei ole myöskään kaikkitietävä eikä aina osaa erottaa valhetta todesta. Mutta voi ajatella, että Littellin kirjan kuoro on johdonmukaisempi. Aue oli hyvin musikaalinen; ennen sotaa hän oli suunnitellut muusikon uraa.

Kirjassa on hyvin surullinen kohtaus, jossa Auen julmuus rakoilee musiikin kautta. Kaksitoistavuotias ukrainalainen sodassa orpoutunut juutalaispoika soittaa Auen kuunnellessa loisteliaasti Bachia. Eros diffundoituu koettavaksi väkivaltaisuuden keskelle. Mutta vain hetkeksi: huonosti asennettu auton tunkki murskaa pojan käden, ja hänet likvidoidaan hyödyttömänä. Myöhemmin muisto pojasta täyttää Auen suurella kaiholla, mutta se on vain ohimenevä välähdys omasta surusta, jota hän sanoo typeräksi ja lapselliseksi tunteiluksi.

Mielenkiintoista on, että Orestes on psykoanalyyttisessa kirjallisuudessa nähty myös homoseksuaalisena Oidipuksena (Friedman & Gassel, 1951; Fingarette 1963; Clément 2010). Littellin kirjan päähenkilö kytkeytyy tälläkin tavalla psykoanalyysin henkilögalleriaan.

Littellin kirjassa on lapsuuden insestitausta Auen ja hänen sisarensa Unan (”Una”, ainoa) välillä. Una on viite Auen mielessä kaiken julmuuden keskellä pilkahtavasta hyvästä, joskin ristiriitaisesta, sisäisestä objektista; se on vastakohta antiikin draaman murhaan houkuttelevalle Elektralle. Ja se, että Auesta tuli sodan jälkeen pitsikauppias, liittyy erooottiseen fantasiaan Unasta, hänen pitsialusvaatteistaan, ja Auen voimakkaaseen fantasiaan itsestään naisena, Unana.

Myös Freud (1939/1964) viittaa *Oresteiaan Mies nimeltä Mooses ja yksijumalinen uskonto* -teoksessaan. Hän sanoo *Oresteian* olevan etäinen kaiku kulttuurin kehityksestä maternaalisesta äidin vallasta isyyden valtaan – ja samalla tunnekeskeisyydestä älykeskeisyyteen.[2] Aue ratkaisee äitikysymyksen tappamalla äidin. Kirja ei olekaan pelkästään kirja sodasta, ja lukijalle, siis minulle, syntyy outo tunne siitä, että Auen itse kirjoittamakseen sanoma, massiivinen kirja sodasta, onkin hänen fantasiansa sellaisesta sodasta, jossa hän ei todellisuudessa ollut, vaan tappaessaan tai kuvitellessaan tappaneensa hän kävi kahta sotaa, ulkoista ja mielen sisäistä. Kirjaa lukiessa tarina muuttuu mielessäni kuvaukseksi klassisesta draamasta, joka kuvaa klassista draamaa ja on klassinen draama. Mutta myös psykoanalyyttisesti tulkittavissa olevaksi kudokseksi siitä, minkä toimijat kokivat mahdolliseksi tuossa historiallisessa maailmassa ja mikä heille olisi saattanut olla mahdollista jälkikäteen ajateltuna, ajallisen välimatkan muokkaamasta näkökulmasta.

André Green ja ei-hyväksyttävän kohtaaminen

André Green (2007) on kirjoittanut Littellin kirjasta koskettavan artikkelin. Siinä hän tiivistää oman lukukokemuksensa tavalla, jossa hän psykoanalyytikkona ponnistelee vaikean kirjan herättämän vastatransferenssinsa voittamiseksi. Hän sanoo monta kertaa melkein löytäneensä itsensä niiden potentiaalisten lukijoiden joukosta, jotka ovat päättäneet olla lukematta tätä kirjaa, kun joutuu kohtaamaan sen herättämän kauhun, tai ovat lopettaneet lukemisen kesken. Green kuitenkin arvelee, että lukemisen keskeyttäminen olisi ollut sellaista välttämiskäyttäytymistä, joka tukee halua olla tietämättä, mitä on todella tapahtunut sellaisen ihmisen mielessä, joka on varauksetta hyväksynyt tapahtuneet kauheudet ja ollut osallisena sen tapahtumisessa. Mutta toisaalta jotkut lukijat ovat saattaneet olla sadistisia tunteitaan tyydyttäviä. ”Joten hyväksyin, että minun on kohdattava itseni ei-hyväksyttävän kanssa”, Green sanoo.

Keitä tai mitä kirja kuvaa

Kaiken kaikkiaan tähän massiiviseen romaaniin siis punoutuu historiallisesti tarkan draaman lisäksi antiikin draama ja psykoanalyysin kudos. Sen lukeminen edellyttää lukijaltaan

”negatiivista empatiaa" (engl. negative empathy; Salgaro ym. 2022): ei-hyväksymistä mutta kykyä ja pyrkimystä nähdä ja tunnistaa myös moraalisesti kielteinen. Kirjan sisäiskertoja huomauttaa myös, että lukija tulee huomaamaan tätä valtavaa väkivaltaa kuvaavaa kirjaa lukiessaan, että se kuvaa myös sinua, lukijaa. Aue sanoo, ettei hän koskaan halunnut tulla murhaajaksi; hän olisi halunnut opiskella kirjallisuutta ja haaveili tulevansa pianistiksi.

> Todellinen vaara piilee – varsinkin epävakaina aikoina – tavallisissa ihmisissä, joista valtio koostuu. Todellinen uhka ihmisille olen minä, ja te. Ja jos ette usko, teidän on turha jatkaa lukemista. Jos ette ymmärrä ja vain suututte, siitä ei ole hyötyä sen enempää teille kuin minullekaan. (s. 23)

Niinpä Littellin kirja ei ole pelkästään historiallinen draama natsijohtajista, vaan yleisinhimillinen draama, joka tuo näkyville sen, että yhteiskunnassa on potentiaali sekä rauhaan että destruktiivisiin ja amoraalisiin instituutioihin, tavallisten ihmisten.

Viitteet

[1]Otsikko viittaa Hannah Arendtin (2016) kirjaan *Eichmann Jerusalemissa: raportti pahuuden arkipäiväisyydestä*.

[2]Perheen syntyyn ja insestiin liittyvää aihepiiriä on myös suomalainen klassikkososiologi Edvard Westermarck käsitellyt, tosin Freud sanoi oman näkemyksenä poikkeavan Westermarckin näkemyksestä.

Kirjallisuus

Arendt, Hannah (1964/2016). *Eichmann Jerusalemissa: raportti pahuuden arkipäiväisyydestä*. Suom. Jouni Tilli ja Antero Holmila. Jyväskylä: Docendo.

Clément, Murielle Lucie (toim.) (2010). *Les Bienveillantes de Jonathan Littell. Études réunies par Murielle Lucie Clément*. Cambridge, UK: Open Book Publishers.

Fingarette, Herbert (1963). Orestes: Paradigm hero and central motif of contemporary ego psychology. *Psychoanalytic Review, 50*, 87–111.

Freud, Sigmund (1936). Letter from Sigmund Freud to Albert Einstein, May 3, 1936. Letters of Sigmund Freud 1873–1939, 51, 428. Luettavissa osoitteessa https://pep-web.org/browse/document/zbk.051.0428a

Freud, Sigmund (1939/1964). *Moses and monotheism: Three essays.* Teoksessa Strachey, James (toim.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud. Volume XXIII (1937-1939): An outline of psycho-analysis and other works*, 1–138. Lontoo: The Hogarth Press.

Friedman, Joel & Gassel, Sylvia (1951). Orestes, a psychoanalytic approach to dramatic criticism II. *Psychoanalytic Quarterly, 20*, 423–433.

Gogol, Nikolai (1836/1972). Nenä. Teoksessa *Pietarilaisnovelleja*. Suom. Esa Adrian. Helsinki: Otava.

Green, André (1997). The intuition of the negative in playing and reality. *International Journal of Psychoanalysis, 78*, 1071–1084.

Green, André (2007). Les Bienveillantes de Jonathan Littell. *Revue Française de Psychanalyse, 71*, 907–910.

Ikonen, Pentti & Rechardt, Eero (1994). *Thanatos, häpeä ja muita tutkielmia*. Helsinki: Yliopistopaino.

Kafka, Franz (1925/1975). *Oikeusjuttu*. Suom. Aarno Peromies. Helsinki: Otava.

Meretoja, Hanna (2015). Kirjallisuus historiantulkintana, mahdollisen taju ja Jonathan Littellin Hyväntahtoiset. *Avain, 2*, 64–79.

Meretoja, Hanna (2018). *The ethics of storytelling. Narrative hermeneutics, history, and the possible*. New York: Oxford University Press.

Meri, Veijo (1956/1985). Tappaja. Teoksessa *Novellit*, 134–140. Helsinki: Otava.

Salgaro, Massimo; Demichelis, Serena; Rebora, Simone & De Jonge, Julia (2022). Operationalizing perpetrator studies. Focusing readers' reactions to The Kindly Ones by Jonathan Littell. *Journal of Literary Semantics, 51*(2), 147–161.